

BÜYÜK SELÇUKLU DEVLETİ'NİN DEVLETLEŞME SÜRECİNDE KİLİT ŞAHSİYET: ALTUNCAN HATUN

Emine Akarsu(*)

Özet

Büyük Selçuklu Devleti'nin (1040-1157) kuruluş tarihinden itibaren kadınların sosyal ve siyasi hayatta varlıklarını hissetmek mümkündür. Selçuklu Devleti'nin ataerkil yapıya sahip olması, toplumda kadınların varlığını ikinci planda bırakmamış aksine eş değer kılmıştır. Toplumun yarısını meydana getiren kadınların toplum üzerindeki varlıklarını görmezden gelmek mümkün değildir. Selçuklu Devleti'nin kadınlara verdiği önem Türk tarihinde kadınların konumunu ve itibarını artırmıştır. Şüphesiz bu gelenek İslamiyet öncesi Türk geleneğinin bir tezahürüdür. İslamiyetle birlikte bu geleneğin en çarpıcı örneğini Tuğrul Bey'in eşi Altuncan Hatun'da görmekteyiz. Selçuklu devleti bünyesinde itibarlı, sözü dinlenen bir hatun olmuştur. Bu itibarın sebebi, Altuncan Hatun'un devleti ayakta tutmak için vermiş olduğu mücadeleler ve Selçuklu idaresine katmış olduğu faaliyetlerin bir yansımasıdır.

Biz de bu çalışmamızda, Altuncan Hatun'un Büyük Selçuklu Devleti'nin devletleşme sürecindeyken Tuğrul Bey'in üvey kardeşi İbrahim Yinal tarafından çıkarılan isyan karşısında askeri ve siyasi kararlılığı neticesinde aldığı tavrı somut örneğiyle aktarmaya çalışacağız. Bu hassasiyet ile Selçuklu Devleti'ni muhtemel çöküşten kurtaran Altuncan Hatun'un askeri dehası ve vatan kutsiyetinin vermiş olduğu azim ile devletin içinde bulunduğu siyasi buhrandan devletin geleceğini kurtarmıştır. Çalışmamızda Selçuklu Devleti'nin bu tehlike karşısındaki durumunu aktarmak ve Altuncan Hatun'un bu sırada yapmış olduğu fedakârlığı izah etmek, günümüze örnek teşkil etmesi adına önemli katkı sağlayacağını ümit ediyoruz.

Anahtar Kelimeler: Altuncan Hatun, Büyük Selçuklu, İbrahim Yinal, Tuğrul Bey.

Jel: B19, B29, B31

LOCK PERSONALITY IN THE NATIONALIZATION PROCESS OF THE GREAT SELJUK STATE: ALTUNCAN HATUN

Abstract

Since the establishment of the Great Seljuk State (1040-1157), it is possible to feel the existence of women in social and political life. The patriarchal structure of the Seljuk State did not leave the presence of women in society in the background, making it equivalent. It is not possible to ignore the existence of women who make up half of the society. The importance given to women by the Seljuk State increased the position and reputation of women in Turkish history. This tradition is, of course, a manifestation of the pre-Islamic Turkish tradition. Along with Islam, we see the most striking example of this tradition in Altuncan Hatun, wife of Tughril Bey. Within the Seljuk state, it has become a respected, well-known chick. The reason for this reputation is the reflection of Altuncan Hatun's struggles to keep the state alive and the activities she has contributed to the Seljuk administration.

In this study, we will try to give a concrete example of the attitude of Altuncan Hatun as a result of military and political determination against the rebellion issued by Tuğrul Bey's stepbrother İbrahim Yinal while he was in the process of nationalization of the Great Seljuk State. With this sensitivity, Altuncan Hatun, who saved the Seljuk State from the possible collapse, saved the future of the state from the political crisis that the state was in with the determination of military genius and holiness of the homeland. In this study, we hope that the situation of the Seljuk State in the face of this danger and Altuncan Hatun will make an important contribution to the present day to explain the sacrifice made by Altuncan Hatun.

Key Words: Altuncan Hatun, Great Seljuk, İbrahim Yinal, Tughril Bey.

Jel Classification: B19, B29, B31.

*Yüksek Lisans Öğrencisi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, emine.akarsu19@gmail.com

GİRİŞ

Büyük Selçuklu Devleti'nin devletleşme süreci hemen hemen yüzyıllık bir serüveni kapsamaktadır. Bu kuruluş serüveninde Selçuklular erkeğiyle- kadınıyla topyekûn bir varoluş ve devlet kurma mücadelesi vermişlerdir. Devlet kurulduktan sonra da kadın, toplumun her alanında etkinliğini ve varlığını hissettirmiştir. Kadın siyasi olarak; kimi zaman savaş alanında, kimi zaman rütbesiz asker olarak vatan savunmasında ve gerektiği zaman bir komutan olarak ordunun başında yer almıştır. Kadının siyasi konumunun yanı sıra sosyal ve ekonomik hayatta da varlığı göz ardı edilemez.

Toplumun en küçük yapı taşlarından olan ailenin en önemli unsurunu teşkil eden kadın, annelik vasfıyla da sosyal hayatta önemli bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Türk kadınının vasfı, kaynaklarda temiz ve güzel ahlaklı olarak anılmıştır. Türklerde erkek çocukları gibi kız çocukları da son derece donanımlı bir şekilde yetiştirilmiştir. Türklerde Kadın, ok atar, ata biner, kılıç kuşanır ve hayatın her alanında aktif olarak yer alırdı. (Kuşçu, 2016:173) Bu durum, Türklerdeki kadının itibarlı ve saygın kimliğinin bir kanıtıdır.

Türkçe'de kullanmış olduğumuz “kadın” kelimesi Göktürk kitabelerinde geçen Katun/hatun¹ (Selçuk, 2014:45) kelimesine tekabül etmektedir. Görüldüğü gibi kadın İslamiyet öncesinde de saygın olarak yer almış ve bu durum Selçuklu dönemine de sirayet etmiştir. İslamiyetle birlikte kadının statüsünde hiçbir değişiklik olmamış hatta İslamiyetle birlikte kadına pozitif ayrıcalıklar bile tanınmıştır.

Sosyal hayatta kadın hükümdarın eşi olarak aile, toplum ve devlet üzerindeki geniş yetkilere sahip olduğu gibi siyasi hayatta da etkin rol oynamıştır. Hatun, gerek hükümdar olmadığı zaman ülkenin savunmasında gerek devlet idaresindeki etkin konumuyla görmek mümkündür. Nitekim İslamiyet öncesi emirnamelerde yalnız “*Hakan buyuruyor ki...*” ile başlayan emirnameler geçersiz sayılmıştır (Sertkaya,2011:1). Bilge Kağan Kitabesinde yer alan bir ifadeyle örneklendirmek gerekirse: “*Tanrı Türk milleti yok olmasın diye babam İl-Teriş Kağan ile anam İl-Bilge Hatun’u yükseltti*” (İzgi,2017:31) geçen ibare ile kadının içtimai ve siyasi varlığının bir ispatı niteliğindedir. Törenlerde ve ziyafetlerde hatun, hükümdarın yanında yer alır; siyasi, idari konulardaki görüşleri dinlenir ve fikri sorulurdu. Selçuklu Devleti’nde de kadın, hükümdarın yanında yer alarak, fikri alınan, karar sahibi ve saygın bir kişi olmuştur. İslamiyet öncesi bu Türk geleneğinin Selçuklu Devleti’nin öncüsü ve ilk hükümdarı olan Tuğrul Beyle birlikte bariz bir şekilde tezahür ettiğini görürüz. Diğer taraftan her Selçuklu hatununun devlet idaresinde aynı yetkilere sahip olması imkânsızdır. Çünkü bazı evlilikler siyasi olarak gerçekleşmiştir. Selçuklu hatunlarının hepsi hükümdarın yanında yer almaz bazı hatunlara Selçuklu saraylarının dışında iktâ olarak yer tahsis edilirdi. Bu durumda kadın merkezden uzakta olduğu için devlet işlerinden haberdar olması merkezdeki hatuna göre devlet işlerine müdahil ve etkin olması biraz güç gözükmekteydi. Öyle ki, ilerleyen süreçte kadınların devlet idaresinde fazla etkin olmaları devletin bekasına gölge düşürecektir. Hatta devlet idaresindeki faaliyetlerinde öylesine büyük yetkiler verilmiş ki adeta devlet içerisinde yeni bir devletleşme çabası içerisine girmişlerdir. Kadının devlet idaresinde engin yetkilere sahip olması devlete olumlu veya olumsuz sonuçlar da doğurmuştur.²

¹Türk tarihinde VI. asırdan itibaren Khagan(Kağan) unvanı ile birlikte kullanılmaya başlayan Khatun kelimesinin aslı katun olarak bilinmektedir. Bu terim tarihsel kaynaklara göre, Göktürk Hakanlığının kurucusu olan Bumin Kağanın eşine unvan olarak söylendiği ve daha sonra Orhun Kitabelerinde, Uygur metinlerinde, Divan-ı Lugati’t Türk’de geçmektedir. İslamiyet öncesi Türk devletlerinde kullanılan Katun daha sonra İslamiyetle birlikte Hatun olarak kullanılmıştır. Selçuklu Devletinde Sultanların eşi ve kızları da Hatun unvanını bizzat kullanmıştır. Bu unvan ise günümüzde kadın unvanına tekabül etmektedir. Daha geniş bilgi için bkz. Selçuk, 2014:44-45.

²Bu duruma örnek vermek gerekirse Melikşah’ın eşi Terken (Celaliye) Hatun üstün vasıflara sahip olması nedeniyle Melikşah’ın üzerinde etkin nüfuz sahibi idi. Terken Hatun, siyasi ihtiraslarının peşinde koşan bir Türk hatunu olarak siyasi nüfuzunu mükemmel bir şekilde kullanmıştır. Hem Melikşah döneminde hem de Melikah’ın vefatından sonra devlet idaresinde istediği gibi nüfuz oluşturarak kendi oğlu olan Mahmud’u küçük yaşta Selçuklu tahtına çıkarabilmek adına çeşitli entrikalar çevirmiştir. Bu hatunun Selçuklu idaresinde yıldızının parlaması Melikşah’ın vefatından sonra daha belirgin bir hale gelmiştir.

Vatana olan hassasiyeti ve siyasi bilir yönüyle Altuncan Hatun, Selçuklu idaresinde etkin olmuş ve bu yönüyle de hem Tuğrul Bey'in hem de devlet idaresinin takdirini kazanmıştır. Abu'l Farac bu durumu "*Kendisi Kocası tarafından son derece sevilirdi ve saltanatın bütün işlerini bu kadın idare ederdi.*" (Gregory Abu'l-Farac, II, 1987:315) şeklinde özetlemektedir.

Yukarıda bahsedilen Altuncan Hatun, hem kendi dönemine hem de kendinden sonraki döneme rol model olması açısından önemlidir. Bizim için Altuncan Hatun'un bu vakur davranışları, Altuncan Hatun'u araştırmayı gerekli kılmış ve bu makalemizde onu tüm yönüyle incelememize vesile olmuştur

1-)ALTUNCAN HATUN KİMDİR?

Altuncan Hatun kaynaklardaki bilgilere göre, Tuğrul Bey'den önce Harezmsah³'la evlenmiş ve bu evlilikten Enüşirvan adında bir oğlu olmuştur.(Kitapçı, 1994; 263)Selçuklu Devleti'nin kuruluş döneminde etkileşim içinde oldukları devletlerden biri de Harezmsahlara⁴ olmuştur. Bu siyasi ilişki ise Selçukluların Horasandaki faaliyetleri arasındaki döneme rast gelmektedir. 1030 yılında Gazneli Mahmud'un ölümü üzerine Harezmsah Altuntaş'ın oğlu Harun Gazneli hükümdarı Mesud'a karşı isyan hareketi başlatır (Kafesoğlu,1992; 34). Bu esnada ise Selçuklu kuvvetlerini öncü birlik olarak kullanır. Fakat Selçukluların eski düşmanı olan Cend hâkimi Şahmelik'in Gazneli tarafını tutması sonucunda Kasım 1034 yılında Gaznelilerin gece baskını sonucunda bozguna uğrarlar ve bunun sonucunda Harezmsah Harun ordunun tekrar toparlanmasını sağlayarak tekrar 1035 yılında, Harezm'den 5-6 fersah uzaklıkta kendisini beklemekte olan Selçuklu ordusu ile buluşmak için yola çıkmaya hazırlanırken Gazneli Mesud bu durumdan haberdar olur. Mesud bu durumu değerlendirir ve Harezmsah'a suikast kurarak bu olayın sonucunda Harezmsah hayatını kaybeder. 1035 yılında Harezmîlerin, Harun'un kardeşi İsmail'i Harezmsah olarak ilan ettilerse de İsmail'in bölgede hükmü kalmamıştır. Çünkü Gazneli Mesud buranın yönetimini Şahmelik'e vermiştir. Daha sonra Harezm⁵ ülkesi Selçuklular tarafından alınarak, idaresi Tuğrul Bey'in hizmetinde çalışan Amidülmülk Kündüriye⁶ verilmiştir(Sadrüddin Hüseyini,1999:4). Harezmsah'ın vefat etmesiyle Altuncan Hatun genç yaşta dul kalmıştır. Tuğrul Bey, hatunun siyasi yeteneklerinin dışında güzel ahlaklı, akıllı ve tecrübeli olmasından etkilenmiş ve evlenmek istemiştir. İzdivaç için aracı olarak Amidülmülk'ü Harezm ülkesine göndermiştir. Karşı tarafın izdivaç olumlu bakması sonucunda Tuğrul Bey ve Altuncan Hatun'un evliliği gerçekleşmiştir (Kaçın,2017:144). Kaynakların suskunluğundan dolayı Tuğrul Bey ve Altuncan Hatun'un evlilik yılına dair kaynaklarda kesin tarihi bir bilgi yoktur.

2-)SELÇUKLU DEVLETİNİN SİYASİ HAYATINDA ALTUNCAN HATUN

1040 yılında Gazne-Selçuklu arasında gerçekleşen Dandanakan Savaşı'nın sonucunda resmi kuruluşunu tamamlayan Selçuklu Devleti'nin ilk hükümdarı olan Tuğrul Bey dönemi Selçuklu adına iç içe yaşanmış bir dönem olmuştur. Tuğrul Bey dönemi hem kuruluş hem yükseliş hem de küçük sarsıntıların yaşandığı bir dönem olmuştur. Tuğrul Bey, bir taraftan dış güçlerle uğraşırken diğer taraftan da hanedan içinde yaşanan problemlerle uğraşmıştır. Nitekim böyle siyasi buhranlı olan dönemde insanın güvenebileceği ve düşüncelerini rahatlıkla paylaşabileceği, isabetli kararlarının onaylanabileceği bir hayat danışmanını gerekli kılmıştır. Tuğrul Bey'in isabetli seçimi ise Altuncan Hatundan yana olmuştur. Tuğrul Bey hayatında iki önemli kişiye itibar etmiştir. Şüphesiz biri hayat arkadaşı Altuncan Hatun diğeri ise kardeşi Çağrı Bey olmuştur. Sıbt İbnü'l Cevzi'nin Altuncan Hatun

³Kimi kaynaklarda Altuncan Hatun'un Harezmsah hakimi Altuntaş'ın oğlu Harun ile evli olduğu kanısına varmışlar. Kimi kaynakta ise Harun'dan sonra tahta geçen Harezmsah İsmail ile evli olabileceğini ileri sürmüşlerdir. Kaçın,2017:144; Kuşçu, 2016:180. Bu hususta tek söyleyebileceğimiz Altuncan Hatun'un Selçuklu Devleti'ne intisabından önceki hayatının Harezmsahlardan biriyle evli olduğu gerçeğidir.

⁴Devletin kurulduğu coğrafyadan bu isim gelmektedir. Harezmsah ise bölgeyi yönetenlere verilen bir unvan olarak kullanılmıştır. Daha geniş bilgi için bkz. Taneri, 1997:228.

⁵Aral gölü'nün güneyinde ve Ceyhun ırmağının her iki yakasını saran bölgenin adına Harezm denir. Ayrıntılı bilgi için bkz. **Ebü'l-Fida Coğrafyası**, Arapça'dan Çev. Ramazan Şeşen 2017:367.

⁶Amidülmülk Kündüri'nin ilk görevi haciplik olmuştur. Tuğrul Bey tarafından çeşitli görevlere getirilen Kündüri sırasıyla hacib-i bab, emir-i huccab ve işrafu'l-bablık(haciplerin teftişi) gibi önemli görevlerde ihtifa etmiştir. Harezm bölgesinde ise vezirin ne ile uğraştığı bilinmemekle beraber daha sonra emir-i şikarlık ve divan-ı resail gibi makamlarda memuriyetlik verilmiştir. Alican, 2018:s.42-48.

hakkındaki kaydına göre; “*Tuğrul Bey, birçok iş ve sorunlarda onun fikrini alır ve bunların çözümlerini kendisine bırakırdı.*” (Sibt İbnü’l Cevzi,2011:88) diyerek hatunun Tuğrul Bey’in yanındaki konumuna dikkat çekmektedir. Altuncan Hatun’un Tuğrul Bey’in yanında bu kadar değerli olmasının sebebi kuvvetle muhtemeldir ki, onun vakur davranışıyla sergilemiş olduğu istikrarlılıktır. Fikri temellerinde vatan ve millet hassasiyetinin vermiş olduğu duyguların bir olması, Tuğrul Bey’in kararında hemfikir kılmış olabilir.

Selçuklu Devleti’nde Altuncan Hatun’un vatan kutsiyetinin fiiliyata dönüştüğü dönem, Büveyhi Hanedanlığı’nın komutanı olan Arslan Besasiri’nin İslam dünyasında fitneyi ateşlediği döneme rast gelmektedir. Altuncan Hatun siyasi olarak Bağdatta bulunduğu esnada, Kündüri ve Abbasi halifesinin Selçuklu tahtı için hatunun oğlu olan Enüşirvanı Selçuklu tahtına çıkarmak için uğraştıkları ve Tuğrul Bey’in İbrahim Yınal isyanı sırasındaki mücadelesinde görülür.

Bu olayların ekseninde Tuğrul Bey aleyhinde İbrahim Yınal’a mektuplar aracılığıyla telkinlerde bulunan Arslan Besasiri “*Selçuklu ülkesine tek başına hâkim olabilmesi için kendisine yardımda bulunabileceğini, bu durumu gerçekleştirebilmesi için isyan girişiminde bulunması gerektiğini*” (Turan, 1993a: 127)dile getirmiştir. Geçen olayın üzerinde Yınal isyan hareketini başlatmak üzere Hemedan⁷’a doğru yol almıştır. Bu esnada Nusaybin’de bulunan Tuğrul Bey durumdan haberdar olur olmaz Hemedan’a hareket etmiştir. Tuğrul Bey bu girişimi Altuncan Hatun’a bildirerek Amidülmülk Kündüri ve hatunun oğlu Enüşirvan , tabibi ve münecimmeyi Bağdatta gitmeleri için haber göndermiştir (Köymen, 1977:44).Tuğrul Bey, Yınal’dan önce Hemedan’a ulaşarak hazineye ve askeri teçhizata sahip olmuştur. Fakat Yınal bölgedeki Türkmenlerin desteğini kazanarak askeri kuvvetini güçlendirmiştir. Karşılaşma esnasında az bir kuvveti bulunan Tuğrul Bey Hemedan mevkiinde bozguna uğramıştır. Hemedan kalesine sığınan Tuğrul Bey Bağdat’ta bulunan vezir Kündüri ile Altuncan Hatun’a haber göndererek yardımcı birlik göndermelerini istemiştir. (İbnül Esir,C.8, 2016:201)Altuncan Hatun durumu öğrenince yardım için Hemedan’a gitmek istemiş fakat halife Selçuklu ordusunun Bağdat’tan ayrılması sonucunda halife merkezinin de tehlikeye düşeceğini bildiği için duruma mani olmaya çalışmıştır. Esasen halife’nin yegâne korkusu, Arslan Besasiri tehlikesinin Bağdat’a sıçrayacağından endişe duymasıdır. Bu durum sadece halifeyi tedirgin etmemiş ayrıca Kündüriyi de tedirgin etmiştir. Kündüri, Altuncan Hatun’a “*Kim bizi Hemedan’a ulaştırabilir? İbrahim Yınal bizi yakalarsa bu sultan ve senin için büyük tehlike teşkil eder diyerek*” bu şekildeki söylemleriyle Altuncan Hatun’u fikrinden döndürmeye çalışmıştır. Kündüri, bu esnada boş durmayarak Selçuklu tahtı için Tuğrul Bey’in üvey oğlu olan Enüşirvan’ı tahta geçirmek için halifeye durumu arz etmiştir. Halife ise bu durumun gizli tutulmasını istemiştir. Halifenin bu durum karşısındaki gizem dolu cevabı ise düşündürücüdür. Merhum Mehmet Altay Köymen’e göre Kündüri’nin bu hareketi şu şekilde izah edilebilir. Tuğrul Bey’in Hemedan sınırlarından çıkamayacağını düşünmesi(Köymen, 1976:62) ve başka bir görüş ise, halifenin onayını alarak Tuğrul Bey’in bulunduğu durumdan faydalanarak Selçuklu yönetimini kendi dizginleri altında toplamak istemesi. (Kuşçu,2016:186)Altuncan Hatun yaşananların farkında olup Kündüri ve öz oğlu olan Enüşirvan’ı yakalatıp cezalandırmak üzere harekete geçmiştir. Onlar ise Bağdat’ın batı kesimine kaçarak Dicle Köprüsünü tahrip etmişlerdir(Abdurrahman İbnü’l-Cevzi,2014:35). İsyanın Selçuklu Devleti’nin geleceğine gölge düşüreceğine inanan Altuncan Hatun Bağdat’a bulunan Oğuz birliklerini toplayarak ve mal silahları alarak ordunun başında Hemedan’a doğru hareket etmiştir. Altuncan Hatun’un ordusunun yanı sıra doğudan Çağrı Bey’in oğulları Kavurd, Yakuti ve Alparslan yardım için Hemedan’a ulaşmıştır (Köymen ,2017:66).Yınal’a destek olarak ise, kardeşi Ertaş’ın oğulları Ahmet ve Muhammed amcalarına destek olarak gelmişlerdir. (Piyadeoğlu,2013:136) Tuğrul Bey’in hayat arkadaşı olan Altuncan Hatun bu sefer hayatını paylaştığı sultan için düştüğü Hemedan şehrinde kıyasıya mücadele ederek diğer birliklerle beraber Yınal’ı mağlup ederek Selçuklu tahtının gerçek hâkimi Tuğrul Bey’i kurtarmayı başarmıştır. Selçuklu’nun siyasi kaderinin el değiştirmesine müsaade etmeyen Altuncan Hatun öz oğluna karşı rest çekerken bile Tuğrul Bey’in kararında ileri görüşlü

⁷Hemedan büyük bir şehir olup, nehirleri, ağaçları, geniş amiliği, çeşitli ürünleri bulunan ve edep, faziletli cömertlik sahibi eşrafi bulunan bir şehirdir. Amiliklerine ”Basra Hilali” denir. Batı İran’da bir şehirdir. *Ebü’l-Fida Coğrafyası*, 2017:330-331; İbn Havkal, 2017: 313.

olduğunu destekler mahiyettedir. Yınal'ın bundan önceki dönemlerde de isyan girişimleri olmuş fakat Tuğrul Bey onları affetmiştir.⁸ 1058 yılındaki isyanında ise böyle bir durum söz konusu olmamıştır. Selçuklu tahtına göz koyan İbrahim Yınal, bu isyan girişiminin bedelini kendi canıyla ödeyerek yay kirişiyile (zih-i keman)⁹boğdurulmuştur¹⁰ (Abdurrahman İbnü'l-Cevzi,2014:48).

Altuncan Hatun, öz oğlu Enüşirvan'ı Selçuklu tahtına geçmek için heveslendiği için elleri bağlı bir şekilde Rey'de cezasını vermek adına eşi Tuğrul Bey'in yanına getirerek adaletli biçimde yargılanmasını istemiştir. Görüldüğü üzere Altuncan Hatun'un adalet tartısı hiçbir şekilde manevi duygularının önüne geçmesine engel olmamıştır. Eğer Altuncan Hatun kendi şahsi çıkarlarını üstün tutarak Selçuklu tahtına oğlunu geçirseydi bugün Selçuklu hanedanlığı yerine başka hanedanlıktan bahsediyor olurduk. Devletin bekası için kendi öz oğlunu dahi cezalandırmaktan çekinmeyen Altuncan Hatun'un tedbirleri sayesinde Selçuklu Devleti'nin devamlılığı sağlanmış ve devleti, vatani, milleti kendi çıkar duygularından üstün tutarak milli bir hareket sergileyerek hayırla anılan bir Türk hatunu olmuştur. Hatun cesaretiyle birlikte hem Yınal ordusuyla savaşmış hem de Tuğrul Bey'in yardım çağrısını görmezden gelenlere karşı da mücadele etmek zorunda kalmıştır. Nihayetinde Altuncan Hatun devletin iktidarını kurtarmaya muvaffak olmuştur. Merhum M. Altay Köymen bu sergilemiş olduğu davranışından ötürü Altuncan Hatun için *“Devlet Kurtaran Türk Kadını”* olarak nitelendirmiştir. Devlet idaresindeki diğer kişiler devlet kadrosuna yeni kişilerin başa geçmesi için hazırlık yaparken Altuncan Hatun buna müsaade etmemiş ve üstün vasfıyla milli bir örnek teşkil etmiştir. Devlet idaresi üzerindeki birleştirici tavrı Altuncan Hatun'u Tuğrul Bey'in nezdinde bir kat daha yüceltmıştır.

Altuncan Hatun'un yaşam süresince sergilemiş olduğu her türlü davranış tepeden tırnağa örnek teşkil etmektedir. Hayatımıza ilmek ilmek işlenmesi ve geçirilmesi gereken bir şahsiyettir. Hatunun sergilemiş olduğu davranışların bütünüyle Büyük Selçuklu Devleti'nin bünyesinde hatunların içinde en millisi olmuş diyebiliriz.

Hayatının her döneminde olduğu gibi ölümler de ileri görüşlülüğü ile Tuğrul Bey'e *“Dünya ve ahiret şerefine nail olması için halifenin kızıyla evlenmesi hususunda çaba göster”* diyerek vasiyette bulunmuştur. Bu evliliğin gerçekleşmesi sonucunda bütün malını ve özel mülkünde bulunan eşyalarının halifenin kızına verilmesini Tuğrul Bey'den istemiştir. (Sıbt İbnü'l-Cevzi,2011: 89) Ölüm anındaki söyledikleri Altuncan Hatunun hayır ve hasenat ile meşguliyeti ve dünya malına ehemmiyet vermediği anlaşılmaktadır. Hatta yine Selçuklu Devleti'nin yüksek menfaatini düşünerek yapılan bir incelik olarak da adlandırılabilir. İlerleyen süreçte Tuğrul Bey'in Altuncan Hatun'un fikirlerine ve düşüncelerine önem verdiğinin kanıtı olarak halifenin kızıyla¹¹ evlenme aşamasındaki vermiş olduğu mücadelesinde görmek mümkündür. Netice itibarıyla Altuncan Hatun zilkade 452 (Aralık 1060)¹² yılında vücudunda su birikmesi (İstiska) hastalığına yakalanarak Zencan'da vefat etmiştir.(Sıbt İbnü'l-Cevzi,2011:88-89;Turan 1993b:140)Altuncan Hatun'un na'şını Tuğrul Bey, Rey'e götürerek oraya defnetmiştir.

SONUÇ

Büyük Selçuklu Devleti'nde hanedan mensubu kadınlar, Türk devlet geleneğine göre hak, yetki ve sorumluluklarını devletin her alanında etkin bir şekilde kullanmışlardır. Kuruluşundan itibaren hükümdar eşlerinin devlet idaresinde etkin rolleri olmuştur. Bu durum İslamiyet öncesi Türk kültüründe de var olup, Selçuklu Devleti ile de devam etmiştir. Aynı zamanda Altuncan Hatun Türk toplumundaki kadının siyasi geçmişinin bir parçası olup geçmişin geleceğe tanıklık etmesi adına tarihi bir örnek teşkil eder.

⁸ İbrahim Yınal isyanları hakkında bkz. Piyadeoğlu, 2013:177-143.

⁹Yay Kirişiyile öldürülmek hanedan üyeleri arasında kan akmasının uygun olmadığı için bu uygulama kullanılmıştır. Tarihte bu şekildeki ölümler hanedan üyesi olduğunun bir kanıtı olarak yorumlanmaktadır.

¹⁰Camiu'd Düvel'de İbrahim Yınal'ın ölüm tarihine ilişkin 23 Temmuz 1059 tarihi olarak vermiştir. Müneccimbaşı Ahmed b. Lütfullah,2017:64; Muhammed bin Havendşah bin Mahmud Mirhand, 2018: 83.

¹¹Kaim-Biemrilah'ın Kızı Seyyide Hatun.

¹²Abu'l Farac, Tuğrul Bey'in eşinin ölüm tarihini 1063 yılı olarak vermiştir. Gregory Abu'l Farac, 1987:315.

Altuncan Hatun yaşayışıyla, davranışıyla, fikriyatıyla ve faaliyetleri ile devleti her şeyin üstünde tutarak önemli bir şahsiyet olmuştur. Selçuklu dönemi için kritik bir zamanda vermiş olduğu mücadele karşısında kahramanca davranarak isabetli kararı neticesinde Selçuklu Devleti'nin geleceğini kurtarmıştır.

Altuncan Hatun'un günümüze somut bir örnek teşkil etmesini istediğimiz bir diğer neden ise ölürken bile Selçuklu Devleti'nin yüksek menfaatini düşünerek Selçuklu-Abbasi arasında bir ehlibeyt bağının kurulmasını hem Türk hem de İslam'ın savunuculuğunu tek bir çatıda toplamasını istemiştir. Daha geniş bir açıdan baktığımızda ise Altuncan Hatun'un bu isteği Selçuklu Devleti'nin yabancı olduğu topraklarda tutunmasını sağlayacak bir düşüncenin temelini attığını görmekteyiz. Altuncan Hatun'un bu bahsettiğimiz özellikleri dışında yaşamı süresince hayatını riske atan canı pahasına devletin ve milletinin sürekliliğini kendine gaye edinen ileri görüşlü ve siyaset bilir yönüyle bile örnek alınması gereken bir Türk anasıdır.

KAYNAKLAR

- Abdurrahman İbnü'l-Cevzi (2014). *El-Muntazam Fi Tarihi'l-Ümem'de Selçuklular (H.430-4850=1038-1092)*, Seçme, Tercüme ve Değerlendirme; Prof. Dr. Ali Sevim, Ankara: Türk Tarih Kurumu
- Alican, Mustafa (2018). *Selçuklu'nun Önemli Veziri Amidülmülk Kündüri*, İstanbul: Erdem Yay.
- Ebü'l-Fida Coğrafyası* (2017),Arapça'dan Çev. Ramazan Şeşen, İstanbul: Yeditepe Yay.
- Gregory Abu'l Farac (1987). *Abu'l Farac Tarihi*, Türkçe'ye Çev.Ömer Rıza Doğrul, 2. Baskı, C.I, Ankara: Türk Tarih Kurumu
- İbnü'l Esir (2016). *İslam Tarihi El-Kamil Fi't-Tarih*, C.8, Ter: Ahmet Ağırakça, Beşir Eryarsoy, Zülfikar Tüccar, Abdülkerim Özaydın, Yusuf Apaydın, Abdullah Köşe), İstanbul: Ocak Yay.
- İbn Havkal (2017). *10 Asırda İslam Coğrafyası*, Ter. Ramazan Şeşen, İstanbul: Yeditepe Yay.
- İzgi, Özkan (2017). *Orta Asya Türk Tarihi Araştırmaları*, Ankara: Türk Tarih Kurumu
- Kaçın, Bülent (2017). *Selçuklu Hatunları*, İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yay.
- Kafesoğlu, İbrahim (1992). *Harezmşahlar Devleti Tarihi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu
- Köymen, Mehmet Altay (1976). *Tuğrul Bey ve Zamanı*, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi
- Köymen, Mehmet Altay (2017).*Selçuklu Devri Türk Tarihi*, Ankara:Türk Tarih Kurumu
- Kitapçı, Zekeriya (1994). *Abbasi Hilafetinde Selçuklu Hatunları ve Türk Sultanları*, Konya: Selçuk Basımevi
- Kuşçu, Ayşe Dudu (2016). Selçuklu Devlet Yönetiminde Kadının Yeri ve Altuncan Hatun Örneği, *Selçuklu Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, S.1, ss.173-191.
- Taneri, Aydın (1997). Harizmşahlar, *DİA*, C.16, İstanbul 1997, ss.228-231.
- Turan, Osman (1993a). *Selçuklular Tarihi ve Türk İslam Medeniyeti*, İstanbul:Ötüken Yay.
- Turan, Osman (1993b). *Türk Cihan Hakimiyeti Mefkuresi Tarihi*, İstanbul:Boğaziçi Yay.
- Sadrüddin Hüseyini(1999)..*Ahbarü'd-Devlet's-Selçukiyye*,(Çev., Necati Lügal), Ankara:Türk Tarih Kurumu
- Selçuk, Havva (2014). Kadınların “Hatun” ve “Paşa” Unvanını Kullanması, *Selçuklu Tarihi Kültür ve Medeniyet (Bidiriler II)* Kitabı içinde (43-63),Yay. Haz., Prof. Dr. Metin Hülagü vd., Ankara: Türk Tarih Kurumu
- Sertkaya, Pınar(2011). *Türk Tarihinde Terkenler*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Sıbt İbnü'l-Cevzi (2011). *Mir'atü'z-Zaman fi Tarihi'l-Ayan'da Selçuklular*, Seçme,Tercüme ve Değerlendirme Ali Sevim, Ankara:Türk Tarih Kurumu
- Muhammed bin Havendşah bin Mahmud Mirhand (2018). *Ravzat'us Safa fi Siret'l-Enbiya ve'l-Mülük ve'l-Hulefa (Tabaka-i Selçukiyye)*, Ter. ve Not. Erkan Göksu, TTK Ankara:Türk Tarih Kurumu.

Müneccimbaşı Ahmed b. Lütfullah (2017). *Camiu'd-Düvel Selçuklular Tarihi I*, Haz., Prof. Dr. Ali Öngül, İstanbul:Kabalıcı Yay.

Piyadeoğlu, Cihan (2013). Selçuklu Hanedanının Önemli Bir Mensubu:İbrahim Yınal, *Türkiyat Mecmuası*, 23/Güz, 2013, ss.117-143.